

Темпус-проект 516935-TEMPUS-1-2011-1-FITEMPUS-SMGR
"Towards Trust in Quality Assurance Systems"

ІМПЕРАТИВ ЯКОСТІ: ВЧИМОСЯ ЦІНУВАТИ І ОЦІНЮВАТИ ВИЩУ ОСВІТУ

**«Что такое хорошо»:
учимся ценить и оценивать
высшее образование**

**Quality matters:
how to value and evaluate
higher education**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Видавництво
«Компанія "Манускрипт"»

Львів 2014

Віктор ЖУКОВСЬКИЙ

ВНЗ «Український католицький університет», м. Львів

РОЛЬ СТУДЕНТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКЕ ЗАСТОСУВАННЯ

Освітній процес європейського вищого навчального закладу – це вертикаль, основою якої є головний бенефіціар – студент. Будь-які процеси, що стосуються якості освіти й науки, не мають змісту, якщо студент не бере в них участі й не впливає на якість цілого комплексу освітньої сфери закладу, якщо він не задіяний у механізми контролю та реформування. Як зазначає Кеті Керфут, працівник британської агенції із забезпечення якості освіти, «процес залучення студентів набуває дедалі більшої ваги. Для того щоб це стало реальністю, вищі навчальні заклади повинні створювати для студентів найкращі умови для того, щоб вони могли впливати на своє навчальне середовище та активно діяти в тих питаннях, які для них важливі»¹. Програма студентського контролю й оцінювання якості повинна бути частиною загальної системи забезпечення якості освіти у країні.

Студента у вищій освіті можна кваліфікувати по-різному: як сприймача знань, споживача, учасника і співучасника навчального процесу. Це завжди найбільш зацікавлена сторона в освітньому полі. Аналізуючи питання студентського залучення до процесів QA (Quality Assurance – забезпечення якості), зауважмо, що традиційна модель, за якою студента вважають лише сприймачем чи пасивним споживачем знань, давно застаріла. Навчання сьогодні – це перш за все активний внутрішній індивідуальний

¹ Агенція із забезпечення якості вищої освіти QAA робить ставку на залучення студентів, Quality Assurance Agency for Higher Education / Пер. І. Михайленко, О. Бурдик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=1610>.

шлях персонального вибудовування пізнавального процесу. Нова модель студента як активного співучасника, як дійової особи, яка причетна до формування навчального процесу, замінила домінуючу колись освітню парадигму, в якій студент – інертний поглинач навчального матеріалу. Із новою навчальною стратегією, такою як Проблемно-базоване вивчення (ПБВ), відповідальність за організацію навчального процесу, за його зміст, разом із процедурами контролю за якістю та за її адекватну оцінку, значною мірою лежить на плечах студентів. Саме студенти є найбільше зацікавленими у відповідній якості вищої освіти, і саме вони повинні бути максимально залучені до її забезпечення та покращення.

Міністри освіти європейських країн, які зібралися в Берліні 2003 року, погодилися й надалі підтримувати розвиток і покращення забезпечення якості на інституційному, національному й загальноєвропейському рівнях. Одним із головних принципів подальшого розвитку та поширення Болонського процесу стало системне залучення студентів до оцінювання навчальних програм і діяльності ВНЗ. Європейський реєстр із забезпечення якості вищої освіти, що існує від 2008 року, діє відповідно до стандартів і рекомендацій Європейської мережі із забезпечення якості вищої освіти (European Network for Quality Assurance in Higher Education (ENQA) – ЄМЗЯ), що ухвалені 2005 року і повинні сприяти повноцінному залученню студентів до різних процесів, пов'язаних із QA. Окрім цього, стандарти й рекомендації ЄМЗЯ передбачають аналіз роботи ВНЗ із залучення студентів до забезпечення якості; аналіз засобів впровадження цієї політики, її моніторинг та перегляд.

Головним документом, у якому чітко сформульовано роль студентів у визначенні й дотриманні стандартів якості вищої освіти, є «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»², що ґрунтуються на низці основних принципів внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі. У цьому

² Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. – К.: Ленвіт, 2006. – 36 с.

документі представлено головні принципи гарантії якості вищої освіти в Європі й наголошено на необхідності розробити механізми активного залучення студента як найголовнішого представника зацікавленої в якісній вищій освіті сторони.

Одним із визначальних освітніх показників, які вищі навчальні заклади у своїх інформаційних системах та базах даних повинні збирати й обробляти, є задоволення головного бенефіціарія якістю навчальних програм, що вони виконують, та ефективністю роботи викладачів. Саме із цією метою в європейських закладах студенти є активною і впливовою частиною всіх робочих груп і комісій, які випрацьовують дизайн і контури якісної системи освіти, її забезпечення та контролю. Студенти задіяні до цієї праці як рівноправні партнери викладачів та адміністраторів, і вони є одними з головних експертів у справі оцінки та аудиту освітнього процесу³. Студентська енергія, досвід та внесок є неоціненними в забезпеченні якісної освіти. Це стосується студентського контролю за якістю, його підтримки, постійного зворотного зв'язку (feedback), а також усієї динаміки акредитаційних процесів у ВНЗ.

Студент і якість вищої освіти

Студент є завжди найбільш зацікавленою стороною в освітньо-науковому процесі. Він не пасивний споживач знання, а активний і вмотивований співучасник формування всієї системи науково-педагогічного процесу. Домінантою має бути не інертне поглинання інформації, яку викладачі безальтернативно пропонують, а творча проблемно-базована освітньо-виховна динаміка, відповідальним за яку є також студент. Кожний студент зокрема та студентські організації загалом як партнери повинні співпрацювати з іншими організаторами навчального процесу та ефективно оптимізувати його зміст і процедури контролю за якістю, впливати на її адекватну оцінку та впровадження змін. Для того щоби студент уповні усвідомив свої права й обов'язки

³ Quality procedures in European Higher Education. An ENQA survey. ENQA Occasional Papers 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2013/06/procedures.pdf>.

щодо забезпечення якості освіти, важливо передусім переосмислити стан справ у вищій освіті в Україні та усвідомити потребу проведення реформ. Для цього необхідно інформувати студентів про найкращі моделі студентської діяльності як в українських, так і в закордонних університетах. Дуже важливо також зацікавити абітурієнтів та студентів новими можливостями впливу на ухвалення рішень щодо процесів забезпечення якості освіти через призму європейської системи цінностей та кращого досвіду українських навчальних закладів. Цей вплив студентів стосується таких головних рівнів:

1. Державного:

- забезпечення своїх конституційних та громадянських прав;
- реформування освітнього законодавства, яке повинно чітко регламентувати права, обов'язки студентів та їхні соціальні гарантії.

2. Університетського:

- організація роботи студентського самоврядування, розвиток студентських організацій, гуртків, секцій, товариств, братств, їх часткове фінансування з бюджету університету;
- формування академічного етосу, несумісного з явищами корупції, академічної нечесності, списування, плагіату тощо;
- забезпечення університетом належних соціально-побутових умов для студентства та покращення матеріально-технічної бази.

3. Факультетського:

- гарантування якості навчальних програм та їх змістового наповнення;
- забезпечення якості викладання та застосування передових методик;
- створення альтернативних навчальних дисциплін у межах, передбачених освітньо-професійною програмою підготовки та робочим навчальним планом;
- забезпечення якості процесу отримання практичних вмінь та навичок, можливості вибору місць проходження практики та стажування;

- гарантування якості наукової роботи та сприяння студентській участі в наукових проектах, у розробках, у конференціях та в наукових публікаціях навчального закладу;
- забезпечення справедливості під час розподілу стипендійних коштів, місць у гуртожитку, під час відрахування студентів тощо.

У європейському просторі вищої освіти в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. вироблено низку законодавчих та нормативних документів, які допомагають різним країнам відповідно до їх освітнього законодавства, а також, з огляду на автономію вищих освітніх закладів, регламентують процеси контролю й забезпечення якості освіти⁴. Поряд з іншими акцентами, у цих документах значної уваги надано потребі повноцінно залучати студентів до різноманітних процесів, пов'язаних із забезпеченням якості, із засобами впровадження цієї політики, її моніторингу та перегляду. Серед найголовніших документів, у яких визначено роль студентів у формулюванні й дотримуванні стандартів якості вищої освіти, – «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»⁵, де представлено головні принципи внутрішнього й зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Європі і сформульовано потребу розробити механізми активного залучення студента у процеси, пов'язані із практичною реалізацією цих принципів.

Одним із визначальних освітніх показників, які вищі навчальні заклади повинні збирати та обробляти у своїх інформаційних системах і базах даних, є задоволення головного бенефіціара якістю виконуваних навчальних програм та ефективністю роботи викладачів. Саме тому в європейських закладах активною і впливовою частиною всіх робочих груп і комісій, які випрацьовують дизайн і контури якісної системи освіти, її забезпечення

⁴ Серед найголовніших документів: Болонська декларація (1999), Празьке комюніке (2001), документи, ухвалені в Берліні (2003), Бергені та Гельсінкі (2005), Лондоні (2007), Льовені (2009), Будапешті та Відні (2010), Бухаресті (2012). 2005 року в Бергені Болонську декларацію підписав міністр освіти України.

⁵ Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. – К.: Ленвіт, 2006. –36 с.

і контролю, є саме студенти. Постійний зворотний зв'язок студентів як рівноправних партнерів викладачів, адміністраторів та експертів у справі оцінки та аудиту освітнього процесу є надзвичайно важливим для ухвалення правильних та збалансованих рішень.

Європейський досвід багатий на різні шляхи залучення студентів у процеси оцінки й покращення якості освіти. Починаючи з 90-х років минулого століття, а в деяких країнах ще раніше, у європейських ВНЗ розпочалась активна праця над пошуком оптимальних шляхів участі студентів у справі оцінки, системного контролю і підвищення рівня освітніх процесів. Зважаючи на досвід європейських університетів (Фінляндія, Португалія, Словаччина, Великобританія, Норвегія, Швеція та ін.), українська освітня система може перейняти головні підходи та низку механізмів і процедур, які покращать її ситуацію щодо контролю та забезпечення якості освіти.

Європейський досвід залучення студентів до процесів оцінювання й покращення якості освіти

«Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» є підставою для розробки стратегії і конкретних механізмів залучення студентів до різноманітних процесів забезпечення, контролю і покращення якості вищої освіти у європейських країнах. Проаналізуємо найважливіші аспекти цих механізмів на прикладі кількох із них.

Великобританія. У Великобританії в останні роки залучення студентів до процесів забезпечення й покращення якості стали вищим пріоритетом для ВНЗ і мають чітко встановлені механізми. Студентський досвід якісного навчання залежить безпосередньо і від них самих. Студентський голос чувають, їхню точку зору серйозно беруть до уваги і враховують як під час перевірок, так і під час формулювання висновків. Роль студентів у процесах зовнішнього і внутрішнього забезпечення якості не просто визнають і декларують, вона дедалі зростає у більшості вищих закладах.

Студентський вплив на ці процеси інакший, аніж той, яким він був ще 10-20 років тому. Сучасні студенти – це не лише 18-літня молодь, а часто зрілі люди, які вже мають освіту і хочуть отримати другу, щоб змінити роботу та підвищити кваліфікацію. Студенти можуть тепер вирішити навчатися за альтернативними програмами, на заочній чи екстернатній формі, чи одночасно вивчати програми в різних навчальних закладах країни або світу. Наслідком збільшення можливостей навчання для студентів є те, що останні мусять мати доступ до найповнішої інформації не тільки про сам обраний заклад, а й про його навчальні програми. Отже, одним із головних критеріїв вибору такого закладу стає якість освіти та змога впливати на неї. У Великобританії уряд прагне розвивати нові способи зовнішньої оцінки якості, в яких студенти будуть більше задіяні, зокрема в аудиті та в інших перевірках. Від 2009 року до всіх груп оцінювання агенцій із забезпечення якості приєдналися також студенти. Про це йдеться в документі «Quality Convergence Study Self Analysis Document: UK (QAA) Executive Summary»⁶. Студентів заохочують робити письмові подання, які б містили їхні відгуки і міркування про якість освіти. Ці подання використовують для роботи аудиторської комісії. Упродовж перевірки аудитори можуть зустрічатись як з офіційними представниками Студентської спілки, так і зі студентами різних програм і рівнів навчання. У Шотландії, наприклад, до кожної перевірки та опитування залучають студента, який після спеціального навчання входить до групи контролю. Часто організують окрему нараду з Національною студентською спілкою, щоб проінформувати її представників про сам процес, а також порадити, як керувати процедурою.

Уже стало звичною практикою, що спеціально навчений офіційний представник Студентської спілки бере участь у внутрішньому й зовнішньому оцінюванні ВНЗ, подаючи згодом свій

⁶ The value of student engagement for higher education quality assurance UK Quality Code for Higher Education, Chapter B 5: Student engagement – Draft for consultation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.qaa.ac.uk/Newsroom/Consultations/Pages/student-engagement.aspx>.

відгук-звіт. Окрім залучення студентів до системних внутрішніх перевірок ВНЗ, завжди вітають будь-які інші студентські відгуки у справі оцінки якості освіти. Студентський відгук (feedback) повинен містити низку головних компонентів. Це, зокрема, ступінь задоволення програмою навчання й курсами, викладачами й методами викладання; необхідно також указати, наскільки студенти задоволені керівництвом своїх наукових праць, перспективою подальшого наукового зростання, а також різними службами, які супроводжують навчальний процес. Щоб визначити й оцінити стан цих головних вимірів якості освітнього процесу, студентам важливо володіти чіткими індикаторами, за допомогою яких можна сформулювати окремий студентський питальник, який охоплюватиме увесь навчальний процес⁷.

Покращення студентського досвіду навчання – основа високої якості освіти і Шотландії. Студенти відіграють дуже важливу роль в організації якісної вищої освіти. Вони мають власну службу розвитку, організацію SPARQS (Student Participation in Quality Scotland), студенти також є повноцінними членами організацій, які проводять перевірки ВНЗ, їхня роль у внутрішніх перевірках також зростає. Є чимало причин того, чому важливо та необхідно ширше залучати студентів у процеси, які мають на меті підвищити якість освіти. Студентське навчання у ВНЗ має академічно прогресувати. Покращення навчального процесу є головною мотивацією студентської участі в цій роботі. Співпраця з QAA дає змогу студентам висловлювати свої думки і впливати на покращення освітнього процесу. Студенти добре знають думки своїх колег стосовно конкретних питань і проблем навчального процесу і – як представники студентства у вченій раді чи агенції – можуть не лише інформувати, а й виносити на обговорення нові питання, подавати свої ідеї, пропозиції стосовно нових чи давніх і наболілих проблем, пов'язаних із якістю навчального процесу. Працюючи з QAA, студент може ефективно впливати на підвищення якості освітнього процесу, реально

⁷ Student engagement of the UK Quality Code for Higher Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.qaa.ac.uk/Newsroom/Consultations/Pages/student-engagement.aspx>.

докладати свої зусилля, допомагаючи оптимізувати студентський навчальний досвід (покращити курси, навчальні плани і програми, розширити доступ до більших ресурсів та нових методологій). Студенти мають змогу виявити свою активність та ініціативу у галузі, від якості якої залежить досвід їхнього навчання. У Великобританії механізм такої співпраці має кілька головних складових. Найвагоміші з-поміж них: систематичне й активне представництво студентів на всіх рівнях у ВНЗ; широке залучення студентів до різних опитувань, що збільшує студентську складову в оцінці якості; ефективне навчання та підтримка студентських представників через різні внутрішні механізми, зовнішні структури та національну службу розвитку SPARQS (student participation in quality scotland)⁸.

Норвегія. У документі «The Quality convergence study project. Self Analysis document from the Norwegian agency for quality assurance in education (Норвезька агенція із забезпечення якості освіти – NOKUT)» від 27 лютого 2004 року чітко визначено місце студентів у вищому навчальному закладі і їхню роль у забезпеченні та покращенні якості освіти⁹.

Від 1 січня 2003 року NOKUT наголошує на дієвій студентській участі в оцінці якості курсів, навчальних програм і безпосередньо вищих навчальних закладів Норвегії. Усі оцінювання та акредитації провадить Агенція. Комісія, окрім двох-трьох експертів, одного представника зацікавлених сторін (працедавці, представники влади), має зарезервоване одне місце для представника студентства. Студенти посідають також одне із семи місць у раді NOKUT, і це дає їм змогу впливати на діяльність ради. Комітет

⁸ Opportunities to get involved in Enhancement Themes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.enhancementthemes.ac.uk/about-us/opportunities>; Effective involvement of students in quality management [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.enhancementthemes.ac.uk/about-us/quality-enhancement-framework/students-in-quality-management>.

⁹ Student involvement in quality assessments of higher education in the Nordic countries. Report from a co-project within the frames of the Nordic Network of Quality Assurance Agencies, October 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2013/06/Norwegian-self-evaluation-document.pdf>.

ухвалює рішення стосовно всіх регуляційних правил і стратегій, обирає критерії для зовнішньої оцінки, а також головні принципи надання мандатів для участі в робочих групах, які займаються оцінкою. Депутати – представники студентських організацій – мають право брати участь у дискусіях, щоправда, без права голосу. NOKUT наголошує на необхідності студентського представництва під час різних робочих обговорень проблем акредитації та аудиту ВНЗ. Студенти мають не менш ніж два представники у вчених радах ВНЗ та факультетів, у відділах і головних департаментах закладу, які займаються плануванням, ухваленням рішень, їхньою імплементацією та оцінюванням результатів діяльності щодо відповідності стандартам якісної освіти. Студентське представництво в різних вчених радах, у робочих групах, під час засідань працівників адміністрації повинно становити не менш ніж 20 %. Це також означає, що представники студентства повинні брати участь у різних навчальних, наукових та адміністративних нарадах. У Норвегії горизонтальне й вертикальне студентське представництво в керівних органах ВНЗ дає змогу студентам отримувати інформацію про те, наскільки вони вплинули на підвищення й забезпечення якості. Ухвалення рішень на різних рівнях університету зазвичай передбачає внутрішню оцінку, на яку, власне, студенти суттєво впливають, і на кінцеві звіти. Програма контролю й оцінювання якості, яку провадять студенти, делегована їм і є частиною загальної системи QA у країні.

Швеція. У шведській системі вищої освіти вже від 60-х років ХХ ст. студенти мають чітко визначені широкі права щодо забезпечення та покращення якості. Студентські повноваження у цій галузі розвивалися поступово, їх регулюють Акти й Постанови про вищу освіту¹⁰. Щоправда, досі тривають дискусії щодо рівнів, на які доцільно допускати студентів для контролю, та щодо обсягу їхніх повноважень. Незважаючи на це, студенти вже сьогодні мають широкі права у вирішенні питань підвищення якості,

¹⁰ Детальну інформацію можна знайти на сайті Національної Агенції з Вищої Освіти (Högskoleverket): The Third Report on the National Reviews of Swedish Higher Education by The International Advisory Board? Högskoleverkets rapportserie 2003: 34 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.hsv.se.

оцінки та ухвалення рішень. У згаданій вище Постанові чітко визначено, що студенти повинні бути представлені на всіх нарадах та в робочих групах, які ухвалюють рішення і діяльність яких стосується навчальних програм і різноманітних студентських справ. Це означає, що студенти мають своїх представників у вчених радах університету і факультетів, а також у різних комісіях та робочих групах (наприклад, тих, які вносять зміни до розкладу чи до екзаменаційних процедур). Так само студенти представляють свої інтереси у різних комісіях із перевірки. Вони проводять опитування щодо справи оцінювання курсів, перевірки предметів і програм.

Агенції дедалі більше наполягають на розширенні участі студентів і на більшому представленні студентських позицій у питаннях покращення якості освіти. Серед чотирнадцяти членів ради Агенції два місця належать студентам, і це дає їм змогу брати участь у дискусіях стосовно принципів оцінки якості освітнього процесу. Для шведської освіти важливо залучати студентів до роботи різноманітних робочих підготовчих комісій, які розробляють нові навчальні плани, вносять зміни до вже складених, формують розклади й визначають екзаменаційні процедури. Уже цілком звичним стало залучати їх до оцінних опитувань чи до аудитів, таким чином Агенція вивчає думки студентів щодо покращення програм і навчальних дисциплін. Це стосується рівня самооцінки закладу та зовнішнього оцінювання. У Постанові про вищу освіту наголошено на тому, що студенти повинні оцінювати всі курси навчального закладу. ВНЗ мають надавати студентам змогу представити їхній досвід, їхнє бачення якості, актуальності та ефективності навчальних курсів, які забезпечує ВНЗ. Згодом навчальний заклад зіставляє результати оцінок курсу, представляє цю інформацію в контексті загального звіту про результати оцінювання і робить її доступною для студентів. Інформацію про це представляють у звітних доповідях як щодо оцінок програм і предметів, так і стосовно якості всього навчального процесу.

Повноцінне студентське залучення до справи забезпечення якості освіти можливе завдяки впливу Національної студентської спілки, права якої закріплено законодавчо. Саме тому не виникає принципів питань, пов'язаних з участю студентів.

Окрім обсягу повноважень, дискусії точаться довкола питання ролі студентів як рецензентів освітнього процесу. Водночас ще бракує ширшого уявлення про студентські права щодо впливу на якість освіти. Залишається ще відкритим питання стосовно репрезентативності чи, навпаки, браку представництва студентів, оскільки у Швеції, як і в більшості інших європейських країн, відсоток участі студентів у студентській спілці зазвичай становить менше 10 %.

Фінляндія. Система оцінки й покращення якості в цій країні подібна до систем інших скандинавських країн. Ідеться передусім про максимальний студентський вплив на роботу й ухвалення рішень головних керівних органів. Студентські представники входять до складу Колегії працівників та студентів, беруть участь у роботі вченої ради та у її виборах. Окрім іншого, представники студентів задіяні у виборі ректора (на 5 років) та в ухваленні річного фінансового звіту. До того ж вони є активними членами всіх робочих груп, беруть участь у роботі тих відділів, які контролюють якість освіти. На кожній кафедрі є робоча група із забезпечення якості, де представники студентських організацій мають третину голосів. У вчених радах усіх рівнів третина учасників – це також представники студентства.

Стосовно внутрішньої оцінки програм і курсів, то кожний студент під час навчання дає відгук на всі курси. У країні тривають дискусії щодо процедури встановлення санкцій викладачам, які в студентському оцінюванні отримали низьку або негативну оцінку, а також щодо подальшого збільшення ваги студентського голосу. Передбачено, що майбутня модель формування бюджету ВНЗ у Фінляндії матиме компонент, який візьме до уваги студентську оцінку праці викладача. У перспективі також можливе безпосереднє залучення студентської ради до розподілу коштів, які виділяють на освітній процес.

Вплив студентів на оцінку й покращення якості вищої освіти: український контекст

Сучасне українське суспільство потребує високоосвічених і мотивованих фахівців, здатних на високому рівні виконувати відповідні функції в державних і приватних організаціях, тому держава зацікавлена в забезпеченні високої якості підготовки майбутніх фахівців. Про сучасний стан моніторингу якості освіти в Україні йдеться в ґрунтовній «Аналітичній доповіді» Центру тестових технологій і моніторингу якості освіти¹¹. У ній, зокрема, зазначено, що «в Україні відсутня система моніторингу якості в національній системі освіти. Незважаючи на численні декларації про необхідність її створення, доручення Президентів України, прийняті програмні і нормативні документи, така система не існує. Склалася ситуація, коли український політикум, здійснюючи реформування освітньої галузі, не має достатньої волі та знань для створення ефективної системи моніторингу якості освіти, а громадянське суспільство – ефективних інструментів і можливостей для участі в цьому процесі»¹².

Висока якість освіти неможлива без постійного зворотного зв'язку між учасниками освітнього процесу. «Україна знаходиться в тренді міжнародного напрямку розвитку сучасної вищої школи, який ґрунтується на побудові партнерства між університетами і студентами. Таке партнерство означає офіційне визнання студентоцентризму в якості наріжного каменю сучасної філософії вищої освіти, побудову навчальної діяльності як процесу спільного формування компетенцій, організацію навчального процесу на основі індивідуальної освітньої траєкторії, заохочення студентів до участі в управлінні навчальним закладом та забезпеченні якості освіти»¹³. Саме тому здійснення будь-яких заходів із

¹¹ Аналітична доповідь про стан моніторингу якості освіти в Україні / МБО «Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти» / І. І. Бабин, Л. М. Гриневич, І. Л. Лікарчук та ін.; за заг. ред. І. Л. Лікарчука. – К.: МБО «Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти»; Х.: Факт, 2011. – 96 с.

¹² Там само. – С. 4.

¹³ Входження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторингові дослідження: аналітичний

забезпечення якості освіти, її ефективна підтримка й покращення неможливі без свідомої і добровільної участі всіх учасників процесу, без уваги до їхніх, часто дуже відмінних, поглядів на цю проблему. Як зазначено вище, це передусім стосується головного бенефіціарія цього процесу – студента. Погано, якщо студент не усвідомлює своїх прав, обов'язків і реальних можливостей контролювати, перевіряти, змінювати та вдосконалювати конкретний освітній процес, у якому він особисто бере участь, бути рівноправним партнером разом із викладачами та адміністративними працівниками ВНЗ у справі забезпечення високої якості освіти. У цьому питанні доцільно згадати рекомендації професора О. Г. Величка, який вважає студента не пасивним сприймачем знань, які без нього хтось інший формує і подає, а активним учасником навчального процесу, який повноцінно задіяний на всіх рівнях формування навчальних планів, програм тощо. Серед найголовніших рекомендацій щодо співпраці зі студентами перерахуймо такі:

- ✓ прийняття студентів як рівноправних партнерів та забезпечення їм відповідного середовища;
- ✓ наділення студентів відповідальністю й почуттям їхньої значущості;
- ✓ формування середовища, в якому студенти змогли б виявити свої сильні сторони й нейтралізувати слабкі;
- ✓ надання допомоги студентам у навчанні завдяки командній роботі;
- ✓ залучення студентів і викладачів до процесу ухвалення рішень щодо них самих;
- ✓ надання студентам змоги поділитися своїм ентузіазмом, мріями з викладачами, з адміністрацією¹⁴.

Проектуючи європейські стандарти й вимоги щодо реального й ефективного залучення студентів до контролю, забезпечення та

звіт / Міжнародний благодійний Фонд «Міжнародний Фонд дослідження освітньої політики» / Кер. авт. кол. Т. В. Фініков. – К.: Таксон, 2012. – С. 42.

¹⁴ [Величко О. Г., Пинчук С. Й., Пліскановський С. Т. Якість освіти – проблеми й перспективи // Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. – К.: Науково-методичний центр вищої освіти, 2003. – Вип. 34. – 341 с.] цит. за: Чемерис О. А. Якість освіти як загальна тенденція європейської інтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/1463/1/05choaei.pdf>.

покращення якості освітнього процесу на українські освітні реалії, доречно навести уривок з Аналітичного звіту міжнародного благодійного фонду “Міжнародний фонд досліджень освітньої політики”, у якому представлено проблему ролі студентського чинника у процесах трансформації української вищої освіти.

Перспективи розширення участі студентів у забезпеченні якості вищої освіти в Україні пов’язані з реальною імплементацією Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти та наступних (після 2006 року) документів. Нормою повинно стати залучення студентів до всіх стадій оцінювання якості освіти: внутрішнього забезпечення якості, зовнішнього забезпечення якості, діяльності агенцій із зовнішнього забезпечення якості. Участь студентів у внутрішньому забезпеченні якості передбачає визнання їх ролі та місця в політиці закладу та затверджених процедурах забезпечення якості, залучення до офіційного механізму затвердження, перегляду та моніторингу освітніх програм, можливість впливу на розроблення критеріїв, правил і процедур оцінювання студентів, відбір викладачів та оцінку їх діяльності, достатність наявних навчальних та інформаційних ресурсів, доступ до публічної інформації¹⁵.

Прикладом інтерпретації поняття «якість університетської освіти» в українських освітніх реаліях слугують результати опитування студентів «Викладання очима студента», яке проводили в рамках «Програми підвищення якості навчального процесу в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна на 2002-2010 роки». Було опитано 2 624 студенти II–IV курсів усіх факультетів, оцінено роботу майже 300 викладачів, опрацьовано 9 692 анкети. За результатами дослідження, найчастіше у відповідях студентів ішлося про фінансово-матеріальну та технічну забезпеченість навчального процесу: загальне фінансування

¹⁵ Вхідження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторингові дослідження: аналітичний звіт / Міжнародний благодійний Фонд «Міжнародний Фонд дослідження освітньої політики» / Кер. авт. кол. Т. В. Фініков. – К.: Таксон, 2012. – С. 44–45.

навчального закладу, розвиток інфраструктури, наповненість бібліотечних фондів, стан аудиторій, високий рівень стипендій та заробітної платні професорсько-викладацького контингенту тощо. Для значної кількості опитаних якість освіти – це також і відсутність проявів корупції та об'єктивність в оцінці їхніх знань; важливою складовою якості студенти вважають взаємопорозуміння викладачів і студентів як рівноправних партнерів спілкування. Сучасні підходи до якості освіти студенти розуміли переважно як відповідність отриманих знань сучасній ситуації, вимогам сьогодення¹⁶.

У ст. 51 чинного Закону України «Про освіту» записано, що студенти мають гарантоване державою право не лише на «навчання для здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів» чи на «доступ до інформації в усіх галузях знань», а й на «особисту або через своїх представників участь у громадському самоврядуванні, в обговоренні, вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи»¹⁷. Натомість у Законі не визначено конкретних важелів, які б уможливили існування відповідних механізмів і процедур, що давали б повноцінну змогу залучати студентів до формування навчальних курсів, планів і програм, до контролю та перевірки якості не тільки змістового наповнення освітнього процесу, а й фахового рівня його забезпечення. Залучення студентів до забезпечення якості освіти неможливе без їхньої участі на різних рівнях в управлінні вищими навчальними закладами. Про це також ідеться в Аналітичному звіті міжнародного благодійного фонду «Міжнародний фонд досліджень освітньої політики».

Прикладом нового ставлення до проблеми залучення студентів до процесів, пов'язаних із забезпеченням якості освіти, є нововведення у Проекті закону «Про вищу освіту» від робочої

¹⁶ Ніколаєвська А. Викладання очима студентів / Загальноуніверситетська газета. – № 11 (3986). – 4 верес. – 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www-gazeta.univer.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=265&Itemid=262.

¹⁷ Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page2>.

групи із представників ВНЗ, освітян, науковців, студентів та громадськості під керівництвом М. Згуровського¹⁸. У цьому Проекті маємо низку дуже важливих статей, спрямованих на оцінювання й контроль за якістю освіти у вищих навчальних закладах. Передусім це стосується заснування Національного агентства з якості вищої освіти. У ст. 21 ідеться про те, що в цьому Агентстві із тринадцятьох осіб «одна особа обирається з'їздом представників органів студентського самоврядування вищих навчальних закладів з числа осіб, які здобувають академічні ступені». Стаття 38 визначає, що до складу вченої ради входять «не менш як 10 відсотків – виборні представники з числа студентів (курсантів), які обираються студентами (курсантами) шляхом прямих таємних виборів». Студентських представників обирають для участі в загальних зборах (конференціях) трудового колективу, який є Вищим колегіальним органом громадського самоврядування ВНЗ. Цей орган бере участь у виборі ректора (ст. 42). У третьому пункті цієї статті законопроекту також указано, що «у вищому колегіальному органі громадського самоврядування повинні бути представлені всі категорії учасників навчально-виховного процесу вищого навчального закладу. При цьому не менш [...] як 15 відсотків – виборні представники з числа студентів (курсантів), які обираються студентами (курсантами) шляхом прямих таємних виборів». Про це також ідеться у восьмому пункті, що стосується органів громадського самоврядування інституту чи факультету: «В органі громадського самоврядування навчально-наукового інституту (факультету) повинні бути представлені всі категорії працівників навчально-наукового інституту (факультету) та виборні представники з числа осіб, які навчаються в навчально-науковому інституті (на факультеті). При цьому [...] не менш як 15 відсотків – виборні представники з числа студентів, які обираються студентами (курсантами) шляхом прямих таємних виборів». Стаття 43 описує місце і роль студентського самоврядування, яке забезпечує захист прав та інтересів студентів, а також їхню участь в управлінні вищим навчальним

¹⁸ Проект закону «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45512.

закладом. Студентське самоврядування здійснюють студенти як безпосередньо, так і через органи студентського самоврядування, які обирають таємним голосуванням. У цій статті визначено головні функції органів студентського самоврядування. Зокрема наголошено, що вони беруть участь в управлінні ВНЗ в установленому цим законом та статутом вищого навчального закладу порядку; беруть участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи; беруть участь у заходах (процесах) забезпечення якості вищої освіти. Стаття 44 наголошує на ролі наукових товариств студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених у забезпеченні якості освіти. Ці товариства як частина системи громадського самоврядування відповідних ВНЗ, окрім іншої діяльності, також «сприяють підвищенню якості наукових досліджень».

Участь студентів у внутрішньому забезпеченні якості вищої освіти: рекомендації

Одним із найголовніших принципів внутрішнього забезпечення якості вищої освіти є розвиток і вдосконалення навчальних програм в інтересах студента. Така стратегія, коли органи управління ВНЗ повинні брати до уваги передусім механізми, які б забезпечували якість і стандарти навчальних програм, а це своєю чергою повинно передбачати активну, реальну і впливову участь студентів, має бути вихідною в політиці кожного закладу і в кожній процедурі забезпечення якості. Навчальні заклади мають відверто заявити про свої стратегічні наміри створити таку атмосферу і провадити таку практику, яка б визнавала важливість якості та її забезпечення. Стратегії постійного підвищення якості, політиці закладу й усім процедурам слід надати офіційного статусу та зробити доступними для широкого загалу.

Задля актуалізації навчальних програм та постійної підтримки попиту потенційних студентів на них слід залучати студентських представників у справи моніторингу, періодичного перегляду і затвердження. Навчальні заклади повинні мати офіційний, детально прописаний механізм і чітко визначені процедури участі студентів у цих процесах.

Наступний важливий компонент забезпечення якості освіти – якість викладацького складу. Викладачі є найважливішим навчальним ресурсом, доступним більшості студентів. Навчальні заклади повинні мати у своєму розпорядженні конкретні процедури і критерії, які б засвідчували, що викладачі, які працюють зі студентами, мають відповідну кваліфікацію, високий фаховий рівень, володіють сучасними методиками викладання і використовують найновіші світові досягнення в галузі свого наукового зацікавлення. Студенти ж тоді виконують роль головних дійових осіб цих механізмів і реально впливають на адекватну оцінку роботи викладацького складу та формулюють рекомендації щодо покращення кадрової ситуації закладу. Доцільно розвивати партнерські стосунки між викладачами, працівниками навчального закладу і студентами. Їхня мета спільна – досягнути найвищу ефективність освітнього процесу. Викладачі мають усіма способами підтримувати студентів і допомагати їм у їхній діяльності в цій галузі.

Інша складова забезпечення якості освіти – навчальні ресурси та підтримка студентів. Навчальні заклади повинні гарантувати, що наявні ресурси (бібліотеки, комп'ютерні класи, супровідні служби, консультативні центри тощо), які забезпечують навчальний процес, є достатніми і відповідають змістові тих програм, які пропонує заклад. Студенти – як головні користувачі цих ресурсів – повинні мати змогу впливати на їх вдосконалення та оптимізацію. Натомість заклади мають постійно відстежувати, переглядати й удосконалювати ефективність служб підтримки, щоб вони були доступні й результативні.

Для системного моніторингу якості і для задоволення потреб студентів необхідно створити та систематично підтримувати уніфіковану інформаційну систему з базою даних, яка, серед іншого, повинна також відображати, як студенти оцінюють навчальні програми, що вони виконують; окрім цього, у базі мають бути результати студентських опитувань і відгуки щодо ефективності роботи викладачів. Доступ до цієї системи публічний і прозорий. Вона має містити всю інформацію разом із відгуками колишніх студентів, а також із результатами працевлаштування випускників та з їхніми відгуками щодо співвідношення якості

навчальних програм закладу, їх фаховості та реальних потреб працедавців.

Залучення студентів до процесів оцінювання якості освітнього процесу буде ефективним за умови їх постійного й активного представництва на всіх рівнях діяльності вищого навчального закладу (у деяких європейських країнах становить не менш ніж 20%). Студентам слід делегувати мінімально двох представників у вчені ради закладу та факультетів, у різні відділи, інститути, кафедри, робочі групи (наприклад, тих, які працюють над змінами в навчальних планах, розкладах чи в екзаменаційних процедурах). Студентські представники мають брати участь у нарадах адміністративних працівників, у зборах трудового колективу, у плануванні та в ухваленні рішень, займатися імплементацією та оцінюванням результатів діяльності закладу з погляду відповідності стандартам якісної вищої освіти. Це передбачає також активну участь студентів у різних внутрішніх комісіях, що займаються перевіркою. Ідеться серед іншого про оцінювання всіх навчальних курсів, про відкрите представлення та обговорення результатів опитування, про студентське бачення якості, актуальності та ефективності дисциплін. Окрім залучення студентів до системних внутрішніх перевірок навчального закладу, варто завжди брати до уваги й ситуативні студентські відгуки про якість здійснюваної освітньої діяльності. Відгуки повинні містити оцінку рівня задоволення студентів:

- програмою навчання й курсами;
- рівнем викладання педагогів;
- методами викладання;
- керівництвом наукових праць;
- перспективою подальшого наукового зростання;
- різними службами, які супроводжують навчальний процес.

Щоб визначити й оцінити стан складових якості освітнього процесу, важливо запропонувати студентам чіткі та зрозумілі індикатори, за допомогою яких можна сформувати окремий студентський питальник, що охоплюватиме увесь навчальний процес. Ефективна участь студентів у формуванні висновків (відгуків) повинна бути забезпечена чітким процедурним механізмом, який може передбачати: анкети, внутрішні університетські та

національні дослідження, фокус-групи, скриньки для пропозицій у загальнодоступних місцях, відкриті форуми з керівниками освітнього процесу (завідувачами кафедр, деканами, проректорами) та ін.

Своєю чергою навчальний заклад зобов'язаний оприлюднювати результати студентських відгуків у контексті загального звіту про результати оцінювання як щодо програм, предметів і викладацького складу, так і стосовно якості всього навчального процесу. Освітнім закладам треба передбачити процедури санкцій для викладачів, які під час студентського оцінювання отримали низьку або негативну оцінку. Відповідно до цієї процедури модель формування бюджету вищого навчального закладу має передбачати компонент, що враховує студентську оцінку праці викладача. Окрім інших справ, делеговані представники студентства можуть брати участь у виборах ректора і в ухваленні річного фінансового звіту. Винесення ухвали на різних рівнях навчального закладу зазвичай передбачає врахування внутрішньої оцінки й кінцевих звітів. Це стосується також потреби безпосередньо залучати студентську раду до розподілу коштів, які виділяють на освітній процес.

Правильний аналіз та врахування студентських відгуків важливі не тільки для закладу, а й для студентів насамперед тому, що вони мають знати, що вони зробили і як їхні думки, пропозиції і підходи вплинули та надалі впливатимуть на конкретні процеси підвищення якості освіти. На цьому етапі важливо контролювати, наскільки регулярно інформують студентів про результати висновків, зроблених на підставі їхніх доповідей, і наскільки цей круговий зв'язок оптимізує увесь процес і творить ефективну внутрішньоуніверситетську мережу комунікації і взаємодії в галузі контролю і покращення якості освітнього процесу.

Участь студентів у зовнішньому забезпеченні якості вищої освіти: рекомендації

Процеси зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності так само мають служити передусім інтересам студентів. Ідеться головно про участь студентів у роботі агенцій із зовнішнього забезпечення якості. Методи діяльності таких агенцій власне передбачають залучення студентів. Інформація про формування й роботу групи зовнішніх незалежних експертів повинна передбачати, окрім інших вимог, також критерії участі студентів у праці такої групи. Агенціям потрібно дедалі більше залучати делегованих представників студентських організацій до контролю й аудиту якості освіти як експертів із процесів оцінювання та акредитації. Під час перевірки ВНЗ студенти, як і всі інші учасники групи, повинні висловлювати свої міркування й зауваження, на підставі яких агенції вже ухвалюють остаточні висновки щодо стану якості освіти в навчальному закладі. Важливо, щоб у випадку перевірки самих агенцій до складу незалежної групи зовнішніх експертів також входив делегований студент. Необхідно, щоб ради агенцій та їх експертні комісії мали одне зарезервоване місце для представника студентства, який братиме участь у винесенні ухвали стосовно всіх регуляційних правил і стратегій, у виборі критеріїв для зовнішньої оцінки, а також у визначенні головних принципів надання мандатів для участі в робочих групах, які займаються оцінкою.

Студентська діяльність у цьому напрямі повинна бути різноманітною. Як зазначає Стефані Гофман, у деяких агенціях стверджують, що студентів треба залучати до оцінювальних процедур¹⁹. Дослідниця мала на увазі проведення зовнішніх опитувань у ВНЗ. Інші агенції наголошують на участі студентів у внутрішніх процедурах QA у межах навчального закладу (наприклад, самооцінка). Водночас деякі агенції залучають студентів до роботи

¹⁹ Stefanie Hofmann, ACQUIN. Mapping external quality assurance in Central and Eastern Europe. A comparative survey by the CEE network. European Association for Quality Assurance in Higher Education / Central and Eastern European Network of Quality Assurance Agencies in Higher Education. – Helsinki, 2006. – P. 29–30.

акредитаційних комісій, надаючи право брати участь в ухваленні рішень, а також заохочують до діяльності в різнорівневих контрольних та погоджувальних комісіях. Така практика вже існує в Угорщині від 2004 року. Стефані Гофман запропонувала таблицю, в якій подала різні способи залучення студентів в агенціях забезпечення якості європейських країн. На рівні зовнішнього оцінювання якості (peer review) це участь студентів як експертів чи представників ВНЗ, які здійснюють опитування²⁰.

У всіх згаданих процесах повинна бути активно задіяна Студентська спілка. Доцільно, щоб офіційний представник Студентської спілки після відповідної підготовки брав участь у внутрішньому й зовнішньому оцінюванні ВНЗ і наприкінці подавав свій звіт про результати перевірки. З огляду на те, що в європейських країнах репрезентативність студентських спілок щодо загальної кількості студентів є не більшою, ніж 10%, то для навчального закладу важливо забезпечити участь всіх студентів у процесах оцінювання, контролю та забезпечення якості освіти. Це стосується постійного та дієвого представництва органів студентського самоврядування (студентські ради, спілки) у роботі загальноуніверситетських адміністративних структур (вчена рада, рада трудового колективу, приймальна комісія, профспілка студентів) та адміністративних структур і комісій факультету (вчена рада факультету, стипендійна комісія, комісія з розподілу місць у гуртожитку тощо).

Прилучаючи студентів до різноманітних процесів забезпечення і покращення якості освіти, університет повинен створювати умови, щоби студенти формували власну освіту; мали змогу навчатися за альтернативними програмами, на заочній чи екстернатній формі, а також паралельно виконувати програми в інших навчальних закладах країни чи світу. Водночас кожний студент повинен мати постійний доступ до зворотного зв'язку студентських творчих пошуків кращої освіти. Щоб краще відслідковувати, яка роль студентів у забезпеченні й покращенні якості освіти у ВНЗ, бажано аналізувати їхню діяльність крізь призму таких головних вимірів:

²⁰ Ibid. – P. 30.

1. Інноваційність методів, які використовують студенти.
2. Реальна вага внеску студентів.
3. Сприйняття участі студентів у забезпеченні якості освітнього процесу.
4. Підсумки студентських відгуків та їх вплив на стан справ у галузі якості освітніх послуг університету.

Головними показниками участі студентів у процесах забезпечення якості є:

- наявність пропозицій, які подали студенти, та впровадження органами управління навчального закладу студентських ініціатив;
- представництво студентів в управлінських органах;
- фінансування студентського самоврядування з бюджету університету;
- участь студентів у моніторингових процесах (опитування студентів);
- участь студентів у громадському секторі (студентські організації);
- публічні виступи студентів стосовно якості освітнього процесу (офіційні звернення до МОН, проведення мітингів, страйків, виступи на прес-конференціях).

Беручи до уваги досвід європейських університетів в організації науково-навчального процесу та специфічні обставини освітнього поля України, а також окремі контексти українських ВНЗ, зміни, які потрібно запроваджувати в українській освіті, мають відбуватись у трьох площинах:

1. В *організації навчального процесу*: впровадження вільного відвідування лекційних занять; забезпечення умов для дистанційного прослуховування лекційного матеріалу через різні види сучасних інформаційних сервісів; збільшення обсягу варіативної частини, що дасть реальну змогу обирати не тільки предмет, а й викладача; створення механізмів і впровадження процедур вирішення суперечливих питань.
2. У *забезпеченні якості викладання*: впровадження стандартної системи оцінювання та дотримання її викладачами; застосування сучасних методик викладання, які перед-

- бачають індивідуальні особливості студентів; збільшення обсягу практичних, семінарських та лабораторних занять.
3. *У свідчії щодо працевлаштування випускників:* створення умов для залучення працедавців до освітнього процесу (спільні лабораторії та практичні заняття за участю працедавців, створення механізмів добору / заохочення студентів до праці у фірмах під час їхнього навчання в університеті); створення механізмів формування портфоліо студента упродовж навчання (отримання сертифіката з конкретних предметів, організація тренінгів із написання резюме та пошуку роботи).

Щоб оцінити, наскільки ефективною є участь студентів у забезпеченні якості освіти, кожний вищий навчальний заклад має ставити перед собою такі запитання:

Чи студенти регулярно беруть участь у перевірках та перекваліфікаціях? Чи достатня кількість представників студентської ради є членами вчених рад, робочих груп, комісій та інших факультетських та університетських нарад, на яких аналізують питання, пов'язані із забезпеченням якості? Чи їхня участь є реальною, чи радше формальною? Чи студенти мають змогу регулярно проводити опитування, подавати свої доповіді та відгуки щодо забезпечення якості? Чи існує регулярна взаємодія між студентами, представниками студентських рад та членів комісій, які контролюють процес та відповідають за адекватний моніторинг якості освіти в навчальному закладі? Чи представники студентів відіграють у суті речі важливу роль у вирішенні проблемних та конфліктних ситуацій, пов'язаних із якістю освіти? Чи в навчальному закладі формується культура активного пошуку, прийняття та оцінювання студентського внеску в підсилення якості освіти? Чи керівники відділів, кафедр, деканатів, університетів беруть до уваги думки студентів? Чи зв'язок між організаторами навчального процесу і тими, хто навчається, є ефективним і продуктивним? Чи є хтось у команді працівників закладу, хто курує студентів у цих питаннях і консулює представників студентської ради з різних питань участі та ефективної діяльності

в радах, комісіях чи робочих групах із питань забезпечення якості освіти у ВНЗ? Як кафедри й деканати враховують студентські відгуки й оцінки у своїх річних звітах?

Подібні питання допоможуть проаналізувати реальний стан ефективності студентської праці в галузі забезпечення якості освіти.

Отже, вищі навчальні заклади України, на підставі досвіду провідних європейських університетів, повинні: створювати умови, які уможливають регулярний вплив на систему якості освіти через взаємовигідні двосторонні стосунки між студентством та університетом; прописати чіткі механізми та канали впливу й регулярно та прозоро представляти рівень їх результативності; публічно поширювати інформацію про ці механізми у друкованих та електронних ЗМІ; оприлюднювати всі зміни, які відбулися, що дасть змогу студентам відчувати свою причетність до розвитку університету та усвідомити, наскільки реально вони впливають на формування системи якості освіти; формувати академічну атмосферу партнерських взаємовигідних стосунків між студентською спільнотою та викладацьким складом завдяки участі студентів та викладачів у спільних проектах, практиках, навчальних лабораторіях; забезпечити систему тренінгів як для студентів, так і для викладачів про механізми європейської системи забезпечення якості освіти; регулярно здійснювати моніторинг та аналіз результатів, публічно впроваджувати зміни та регулярно висвітлювати перебіг цих процесів.